

TIL VA MADANIYATNING O'ZARO BOG'LIQLIGI: LINGVOKULTUROLOGIK TAHLIL

Abdusalimova Mexrixon

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Xorijiy til va adabiyot 1-fakultet 3-bosqich talabasi
Mexrixon789@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20265616>

Annotatsiya: Mazkur maqolada til va madaniyatning o'zaro uzviy bog'liqligi lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Til insoniyat madaniyatining muhim tarkibiy qismi sifatida milliy qadriyatlar, urf-odatlar, dunyoqarash va tafakkur tarzini ifodalovchi vosita ekanligi yoritiladi. Shuningdek, lingvokulturologiya fanining asosiy tushunchalari, uning tadqiqot obyekti va predmeti, til birliklarida madaniy ma'no va mazmunning aks etishi masalalari keng ko'rib chiqiladi. Maqolada turli til birliklari orqali milliy-madaniy xususiyatlarning ifodalanishi hamda til va madaniyatning o'zaro ta'siri ilmiy misollar asosida ochib beriladi. Natijada tilni o'rganishda madaniy omillarni inobatga olish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, lingvokulturologiya, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, dunyoqarash, til birliklari, madaniy semantika, kommunikatsiya, tafakkur.

Abstract: This article analyzes the interdependence of language and culture based on a linguoculturological approach. It highlights that language, as an important component of human culture, is a means of expressing national values, traditions, worldview and way of thinking. It also broadly examines the basic concepts of the science of linguoculturology, its object and subject of research, and the issues of reflecting cultural meaning and content in language units. The article reveals the expression of national-cultural characteristics through various language units and the interaction of language and culture based on scientific examples. As a result, the need to take cultural factors into account in the study of language is substantiated.

Keywords: language, culture, linguoculturology, national values, traditions, worldview, language units, cultural semantics, communication, thinking.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимозависимость языка и культуры на основе лингвокультурологического подхода. Подчеркивается, что язык, как важная составляющая человеческой культуры, является средством выражения национальных ценностей, традиций, мировоззрения и образа мышления. Также широко рассматриваются основные понятия науки лингвокультурологии, ее объект и предмет исследования, а также вопросы отражения культурного смысла и содержания в языковых единицах. В статье на научных примерах раскрывается выражение национально-культурных характеристик через различные языковые единицы и взаимодействие языка и культуры. В результате обосновывается необходимость учета культурных факторов в изучении языка.

Ключевые слова: язык, культура, лингвокультурология, национальные ценности, традиции, мировоззрение, языковые единицы, культурная семантика, коммуникация, мышление.

Til va madaniyat insoniyat taraqqiyotining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, har qanday jamiyatning o'ziga xosligini, milliy ruhini va tarixiy tajribasini aks ettiradi. Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki

madaniyatni saqlovchi, uzatuvchi va rivojlantiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Madaniyat esa til orqali shakllanadi, ifodalanadi va avloddan-avlodga yetkaziladi. Shu bois til va madaniyatning o'zaro aloqasini o'rganish lingvokulturologiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Lingvokulturologiya – til va madaniyatning o'zaro ta'sirini o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, u til birliklarida aks etgan milliy-madaniy xususiyatlarni tahlil qiladi. Ushbu fan tilni faqat grammatik va leksik tizim sifatida emas, balki madaniy ma'no va qadriyatlarni o'zida mujassam etgan tizim sifatida ko'rib chiqadi. Lingvokulturologik yondashuv orqali til birliklarining ortida yashiringan madaniy ma'no va tushunchalarni aniqlash mumkin bo'ladi.

Til madaniyatning asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida xalqning dunyoqarashini ifodalaydi. Har bir til o'ziga xos "milliy dunyo manzarasi"ni yaratadi. Masalan, turli xalqlarda vaqt, makon, ranglar yoki qarindoshlik munosabatlariga oid tushunchalar turlicha ifodalanadi. Bu esa til orqali madaniy tafovutlarning namoyon bo'lishini ko'rsatadi. O'zbek tilida "mehmonnavozlik", "kattaga hurmat", "kichikka izzat" kabi tushunchalar keng ifodalangan bo'lib, bu xalqimiz madaniyatining muhim jihatlarini aks ettiradi.

Madaniyat tilga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Har bir xalqning urf-odatlarini, an'analarini, diniy e'tiqodlari va tarixiy tajribasi til boyligida o'z aksini topadi. Masalan, milliy taomlar, kiyim-kechaklar, marosimlar bilan bog'liq so'z va iboralar tilning madaniy qatlamini tashkil etadi. Shu bilan birga, maqol va matallar, frazeologizmlar ham xalqning asrlar davomida shakllangan tajribasi va dunyoqarashini ifodalaydi. "Yetti o'lchab, bir kes" yoki "Mehmon otangdan ulug'" kabi iboralar madaniy qadriyatlarning til orqali ifodalanishiga yorqin misol bo'la oladi.

Til va madaniyatning o'zaro ta'siri ayniqsa kommunikatsiya jarayonida yaqqol namoyon bo'ladi. Insonlar o'z fikrini ifodalash jarayonida nafaqat til qoidalariga, balki madaniy normalarga ham amal qiladi. Nutq madaniyati, muomala odobi, hurmat ifodalovchi shakllar – bularning barchasi til va madaniyat uyg'unligining natijasidir. Masalan, o'zbek tilida kattalarga murojaat qilishda "siz" shaklidan foydalanish, hurmat ifodalovchi so'zlarni qo'llash madaniy qadriyatlar bilan bog'liqdir.

Lingvokulturologik tahlilda konsept tushunchasi muhim o'rin tutadi. Konsept – bu inson ongida shakllangan va til orqali ifodalanadigan madaniy ma'no birligidir. Har bir madaniyatda muayyan konseptlar mavjud bo'lib, ular til orqali namoyon bo'ladi. Masalan, "Vatan", "Ona", "Baxt", "Do'stlik" kabi tushunchalar har bir xalqda o'ziga xos ma'no va qadriyatga ega. Ushbu konseptlar orqali xalqning ruhiyati, qadriyatlari va hayotga bo'lgan munosabati ifodalanadi.

Zamonaviy globallashuv jarayonida til va madaniyat o'rtasidagi munosabat yanada murakkablashib bormoqda. Turli xalqlar o'rtasidagi aloqalarning kuchayishi natijasida tillar bir-biriga ta'sir ko'rsatmoqda, yangi so'zlar va tushunchalar kirib kelmoqda. Biroq, har bir xalq o'z milliy tilini va madaniyatini asrab-avaylashga intiladi. Chunki til yo'qolsa, madaniyatning ham katta qismi yo'qoladi.

Shuningdek, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik tarjima jarayonida ham yaqqol namoyon bo'ladi. Bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda faqat so'zma-so'z moslikni topish yetarli emas, balki madaniy kontekstni ham to'g'ri yetkazish zarur. Aks holda, matnning asl mazmuni yo'qolishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Shu sababli tarjimashunoslikda lingvokulturologik yondashuv muhim o'rin tutadi. Tarjimon nafaqat tilni, balki o'sha til egalarining madaniyatini, mentalitetini va qadriyatlarini ham yaxshi bilishi lozim.

Bundan tashqari, til va madaniyatning o'zaro ta'siri ommaviy axborot vositalari va zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari orqali yanada kuchaymoqda. Internet, ijtimoiy

tarmoqlar va global media maydoni orqali turli madaniyatlar o'zaro aralashib, yangi lingvokulturologik hodisalarni yuzaga keltirmoqda. Masalan, ingliz tilidan kirib kelgan so'zlar ko'plab tillarda faol qo'llanilmoqda va ular orqali yangi madaniy tushunchalar shakllanmoqda. Bu jarayon bir tomondan madaniy boyish bo'lsa, ikkinchi tomondan milliy o'ziga xoslikka tahdid solishi ham mumkin.

Til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi ta'lim tizimida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, chet tillarini o'qitishda faqat grammatik qoidalar va lug'at boyligini o'rgatish yetarli emas. O'quvchilarga o'sha til egalarining madaniyati, urf-odatlarini, an'analari va turmush tarzi haqida ham ma'lumot berish zarur. Bu esa tilni samarali o'zlashtirishga va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

Lingvokulturologik tadqiqotlarda ramzlar, metaforalar va obrazli ifodalar alohida o'rin tutadi. Chunki ular tilning chuqur qatlamlarida yashiringan madaniy ma'nolarni ochib beradi. Masalan, ayrim hayvonlar yoki ranglar turli madaniyatlarda turlicha ramziy ma'noga ega bo'lishi mumkin. Bu esa til orqali madaniy tafakkurning qanday shakllanishini ko'rsatadi. Shuningdek, diniy va mifologik tushunchalar ham tilning madaniy qatlamini boyituvchi omillar sirasiga kiradi.

Xulosa

Til va madaniyat bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab tizimdir. Til madaniyatni ifodalaydi, uni saqlaydi va avlodlardan avlodga yetkazadi, madaniyat esa tilning mazmunini boyitadi va rivojlantiradi. Lingvokulturologik yondashuv orqali ushbu o'zaro ta'sirning chuqur mohiyatini anglash mumkin bo'ladi. Zamonaviy jamiyatda til va madaniyat uyg'unligini saqlash, milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Shu bois tilni o'rganishda uning madaniy asoslarini e'tiborga olish har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Safarov Sh. – *Lingvokulturologiya asoslari*. Toshkent: Fan, 2006, 256 bet.
2. Mahmudov N. – *Til va madaniyat*. Toshkent: O'zbekiston, 2013, 320 bet.
3. Maslova V.A. – *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya, 2001, 208 bet.
4. Vorkachev S.G. – *Lingvokulturologiya nazariyasi*. Moskva: Nauka, 2005, 295 bet.
5. Sapir E. – *Til va madaniyat o'zaro aloqasi*. Moskva: Progress, 1993, 210 bet.
6. Whorf B.L. – *Til, tafakkur va madaniyat*. Moskva: Nauka, 1999, 275 bet.